

ETNIKAI FÖLDRAJZI KUTATÁSOK KÖZTES-EURÓPÁBAN

5.3. KÖZTES-EURÓPA ÉS AZ OROSZ NEMZETI IDENTITÁS

A köztes-európai pufferzóna társadalmainak évszázadok óta meghatározó él-ménye az orosz etnikummal alakuló viszonyrendszer. A nagyhatalmi politikák, gazdasági érdekszférák, kulturális hatásmechanizmusok eredőjében fekvő terület egyik markáns hatótényezője az orosz nemzeti identitás formálódása. A 16. szá-zad óta területi igényekkel fellépő orosz entitás a határok folyamatos változását eredményezi a térségben.

A több évszázados orosz expanzió a 20. században rövid intervallumokra torpant meg csupán. Az első világháború végén bekövetkező területi csökkenést ismét látványos növekedés követte, viszont az 1990-es években bekövetkező föderális széthullás súlyosabb csapást jelentett, más társadalmi tényezők mellett az orosz nemzeti identitás szempontjából is. Nem csak a területcsökkenés ténye okán, hi-szen ezzel együtt az orosz nemzeti történelemben először került jelentős számú orosz népesség a nemzetállam határain kívülre. A további területcsökkenés jelen-tős katonai erőfeszítésekkel történő megakadályozása, az orosz állam területén be-lül élő kisebbségek polgárháborúval fenyegető katonai akcióinak visszaszorítása után, az ezredfordulót követően látványosan aktivizálódó orosz nemzeti politika kifejezetten nacionalista jelleget öltött, és ennek szellemében újíttotta fel a kollektív haza visszaszerzésének és növelésének igényét. Látványos hatalmi, valamint gaz-daságpolitikai akciói a globális hatalmi viszonyok alakulásában mérföldköveknek számítanak, az orosz nemzet geopolitikai jelentőségét erősítik és hangsúlyozzák.

Jelen írás a köztes-európai térségben jelentkező, nemzeti jellegű orosz hatalmi törekvések időbeli alakulását vázolja fel, amelyek formálják az itt élő népek iden-titását, nemzettudatát, nacionalizmusát. A hatalmi érdekek azonosságtudatot for-máló szerepének, valamint nacionalista törekvéseket gerjesztő sajátosságának fel-tárásával rámutatunk az európai posztsovjet térséghez köthető nacionalizmusok sajátos hátterére. Továbbá a területen élő jelentős számú orosz kisebbség helyzeté-nek feltárásával egyben fókuszálunk arra a sajátosságra, ahogyan az orosz nemzet expanziós törekvései szolgálatában aktivizálja a helyi orosz kisebbséget, mint a területi igények hathatós jogalapját, és egyben jelentős társadalmi erőforrását.

5.3.1. Nemzeti identitás és nacionalizmus

Tanulmányunkban igazodunk ahhoz a hazai társadalomtudományokban, ezen belül a magyar geográfia jelentős aldiszciplínájaként értelmezett etnikai földrajz-ban jellemző felfogáshoz, ami mind a nemzeti identitást, mind a nacionalizmu-sok létét etnikai alapokon értelmezi (A. GERGELY A. 1997; SCHÖPFLIN GY. 2003; ROMSICS I. 1998; KOCSIS K. 2002; BOTTLIK Zs. 2012). Ezzel egyben kapcsolódunk

ahhoz a nemzetközi tudományos nézőponthoz, ami hangsúlyozza a fenti két fogalom etnikai hátterét (ERIKSEN, T. H. 2010; ATATÜRK, S. 2012; KENNEDY, J. 2016). Az etnikai gyökerekkel rendelkező nemzeti identitást és az általa megélt nacionalizmust olyan társadalmi konstrukciókként értelmezzük, amelyek a mindenkori érdekek mentén folyamatosan változnak. A nemzeti identitás tehát nem önmagától létező, etnikai tényezők által behatárolt statikus jelenség, hanem érdekek mentén formálódó eszköz, egy olyan narratíva, amit a nacionalizmus révén alakítanak (GELLNER, E. 1983; HOBBSAWM, E. 1990; DAWISHA, A. 2002). A két társadalmi jelenség értelmezésében kifejezetten a területiségre fókuszálunk, ami a köztes-európai térben ható orosz nacionalizmus szempontjából a leginkább meghatározó tényező: az összetartozás, a szolidaritás és az önazonosság érzéséhez kapcsolható egy konkrét földrajzi térhez kötött kollektív haza képe, ami a közös érdekérvényesítés manifesztuma (WIEBE, R. 2000; MURPHY, A. B. 2002; AGNEW, J. 2003; SAPHIRO, M. J. 2003; WILLIAMS, C. H. 2003).

Jelen munka nem foglalkozik az orosz identitás etnikai gyökereivel, az önazonosság azon elemeire fókuszál, ami a kollektív haza élményéhez köthető nemzeti identitás szempontjából mérvadó. Ezek a jellemzők meghatározzák a területi kötődések és igények irányát, intenzitását; birodalmi, majd hatalmi tényezőkként formálják a történelmi eseményeket és a társadalmi folyamatokat, a 21. századi geopolitikákat.

5.3.2. Az orosz nemzeti identitás

5.3.2.1. Az orosz nemzeti érzés premodern gyökerei és modern manifesztumai

Az orosz önazonosság alakulásában kulcsszerepet játszott a (keresztény nézőpontból) pogány tatárokkal és oszmánokkal való szembenállás. Amíg hazánkban a pusztító tatárjárás két esztendőt érintett, az orosz területek több mint két évszázadig tatár fennhatóság alá tartoztak (Dzsingisz kán utódainak adófizetői voltak). Az orosz nép kollektív emlékezetében a tatár az ellenséget, a pogányt, a rossz megtestesülését jelenti, a tatár fennhatóság időszaka számukra egyenlő az idegen uralommal, a rabsággal, az erőszakkal és az önkénnyel. Az orosz történészek által sokat emlegetett „tatár iga” hasonló szerepet tölt be identitásukban, mint a mi önazonosságunkban a százötven éves török uralom: ez a nyugatitól eltérő fejlődés magyarázata, az elmaradottság igazolása.

A 15. században az erősödő és Moszkva központosító törekvései révén egyesülő orosz fejedelemségek a mongol Arany Horda (a Dzsingisz kán nyugati hódításait egyesítő állam) szétesése után expanziós területként tekintettek a déli, délkeleti szomszédos földekre. Ilyen irányú hódításaik okán kerültek szembe az azal az Oszmán Birodalommal, amelyik éppen ebben az időszakban foglalta el

az ortodox keresztény egyház központját, Konstantinápolyt. Az orosz identitás másik fontos tényezője, az ortodox vallás és egyház vezető szerepének átvétele ebben az időszakban gyökeresedett meg a közösségi tudatban. A bizánci örökség átvételét házasságkötéssel (bizánci hercegnővel) is szentesítették, Moszkva a harmadik Rómaként kívánta egyesíteni az alattvalókat.

Az évszázadokon átívelő orosz-török háborúk hosszú sora nyomán vált egyre nyilvánvalóbbá az orosz területi igény a Fekete-tengerre, sőt, annak legnagyobb városára, Isztambulra (Konstantinápolyra). Azt, hogy az orosz állam Bizánc és egyben a Római Birodalom örökösének tekinti magát, jól bizonyítják a települések átnevezése, az új alapítású városok görögös hangzású nevei (pl. Odessza, Herszon). A háborúk nyomán az oszmánoktól elhódított terület, az ún. Új-Oroszország egyre nagyobb kiterjedésűvé vált a Fekete-tenger mentén. A Krími tatár kánság beolvasztása mellett nyugatra Besszarábia, keletre a Kaukázus irányába is terjeszkedett az orosz birodalom a 18. és 19. században, miközben minden eszközzel igyekezett bizonyítani, hogy az európai birodalmak sorát gyarapítja (HELLER, M. 1996). Ez utóbbi gondolkodásmód területi manifesztuma, hogy a keleti terjeszkedés helyett mindig a nyugati, északi-tengeri irány kapott prioritást az expanziós politikában a fekete-tengeri mellett, annak ellenére, hogy ez sokkal jelentősebb katonai és anyagi áldozatokkal járt (keleti irányban lényegében ellenállás nélkül terjeszkedett az Orosz Birodalom a Csendes-óceánig).

A 19. század végére az Orosz Birodalom közel 23 millió km²-nyi területén jelentkező belső feszültségek eredőjét az elképesztő mértékű társadalmi egyenlőtlenségek mellett a nemzeti jellegű érdekérvényesítő törekvések jelentették. Ez főleg a Birodalom európai periferiáin élő, Európa nyugatabbi területeivel aktívabb szellemi kapcsolatban álló, nem-ortodox vallású népeket (lengyelek, lettek, litvánok, észtek, finnek) érte el először, s az újonnan induló kulturális mozgalmak, intézmények hamarosan a „nemzeti ügy”, a kulturális és politikai önállóság legfőbb színterei lettek.

Az orosz központi kormányzat hamar felismerte a nemzeti érzelmekben rejlő veszélyeket, s eleinte szórványos, majd egyre inkább összehangolt oroszosítási politika formájában válaszolt e mozgalmakra. Ez egyaránt jelentette az orosz ajkú lakosság, elsősorban a hivatalnokréteg nagyarányú betelepítését a nem-orosz peremterületekre, az orosz nyelv hivatalossá tételét a helyi nyelvek rovására, valamint az orosz ortodox egyház hatalmának kiterjesztését más egyházak háttérbe szorítása árán. Ez erős ellenérzést váltott ki a nemzetiségek részéről, s egyfajta ellenhatásként tovább erősítette a nemzeti mozgalmak kibontakozását, az oroszosítási kísérlet pedig jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a későbbiekben Köztes-Európában jórészt idegenként tekintettek az orosz nyelvi-kulturális és politikai befolyásra (AIDAROV, A.–DRECHSLER, W. 2013). A központi területekről már a kezdetektől folyamatos volt az orosz nyelvű lakosság telepítése

az újonnan meghódított területekre. A nagyobb arányú telepítések a térben is körvonalazták az expanzió fő irányait (30. ábra).

5.3.2.2. A kollektív haza és a birodalmi gondolat

Birodalmi gondolatnak nevezzük azt a sajátos viszonyt, amit a hatalmas méretű orosz állam mindenkor politikai elitje közvetített a világ azon része felé, amit a saját érdekeltségének tekintett. Az orosz identitás egyik meghatározó tényezője gyökeresen eltérő elvi/ideológiai alapon ugyan, de a cári önkényuralom évszázadaiban és a szovjet pártállami diktatúra évtizedeiben egyaránt meghatározó politikai irányvonallá vált, és küldetéstudattal erősített expanziós törekvéseket indukált.

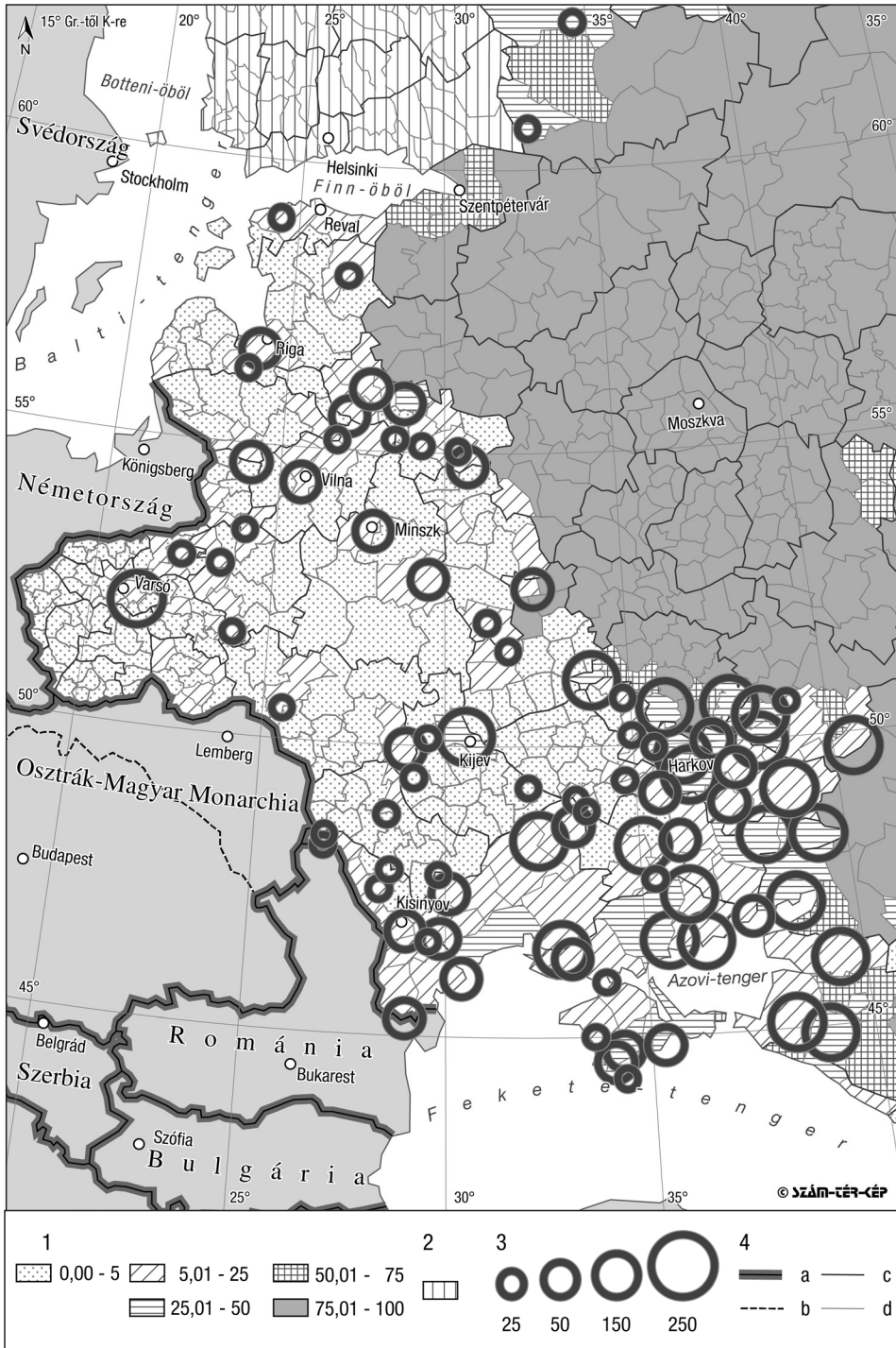
Az Orosz Birodalom építése a tatár iga lerázásával vette kezdetét a 15. században. A Moszkva központtal egyesülő orosz területek a korábbi évszázadok defenzív politikája után sikeres és igen látványos expanzióba kezdtek a Mongol Birodalom romjain létrejött Arany Horda rovására. Az új állam azonban mindenképp európai kívánt lenni, ezért hosszú ideig erejét nyugati területek és szomszédok, nem pedig Ázsia felé fordította (HELLER, M. 1996). Ennek ellenére a keleti és a déli terjeszkedése szinte folyamatos volt. Különösebb erőfeszítések nélkül zajlott Szibéria meghódítása a 16. századtól, a kozákok pedig a Fekete-tenger felé már a 17. század elején szereztek területeket az Oszmán Birodalom rovására.

A korábbi orientációt kiegészítő délkeleti irányú hódítás terve I. (Nagy) Péter idején fogalmazódott meg először, aki nagyszabású terveket dolgozott ki birodalma hatalmának és területének növelésére. Az Orosz Birodalom politikájának ettől kezdve lényegi eleme lett a határok kikerekítésének munkája, a birodalom „természetes” határainak elérése. Az ideológia betetőzése az a gondolat, ami az orosz (és a szovjet) azonosságtudat szerves részévé vált, és amit a szovjet diktátorok sem feledtek el: a küldetéstudat, hogy az európai civilizáció vívmányait keletre is továbbadják.

A hatalmas Kelet-Európai-síkság szívéből növekvő állam fekete-tengeri, nyugati és keleti orientációjának sikeres megvalósítása révén a növekvő területtel egyre inkább gyarapodott a nem szláv nyelvű és/vagy nem ortodox keresztény vallású lakosság Oroszországban. Ugyanakkor a gazdasági előnyök jobb kihasználása és a hatalom biztosítása érdekében folyamatosan telepítettek orosz lakosságot az újonnan meghódított területekre. Az így születő és mind nagyobb problémává váló kisebbségi kérdést a drasztikus eszközökkel operáló szovjet pártállami vezetés sem tudta megoldani, inkább csak elkendőzni (SAHNI, K. 1990; TISHKOV, V. 1989).

30. ábra Az oroszok aránya és száma az Orosz Birodalom európai területén 1897-ben

1 – Az oroszok aránya (%); 2 – Nincs adat (Finn Kormányzóság); 3 – Az oroszok száma (1000 fő) azokban az ujezdekben, ahol arányuk kisebb mint 50% és számuk nagyobb mint 10 000 fő; 4 – Határok, a – országhatár, b – Magyarország határa, c – guberniumhatár, d – ujezdhatár (Forrás: Oroszországi népszámlálás 1897)

5.3.2.3. Az orosz nemzet és a szovjet ideológia

A Romanov dinasztia utolsó uralkodóinak idején megerősödő, az orosz nemzeti jelleget erősíteni kívánó, kifejezetten nacionalista indíttatású oroszosító törekvések erőteljes ellenállást váltottak ki az Orosz Birodalom európai periferiáján élő helyi lakosságból, ahol az európai ideológiák terjedése a földrajzi közelségből és a kapcsolatrendszerekből adódóan is jellemzőbb volt (HELLER, M.–NYEKRICS, A. 1996). Az első világháború alatt létrejövő szovjet állam Lenin útmutatásai alapján eleinte nagyobb toleranciát tanúsított az itt lakó kisebbségei felé. A sztálini időszak kezdetén, a „gyökereztetés” időszakában még igen széles kulturális önállósággal bírtak a kisebbségek, azonban az 1930-as évektől már az egységes szovjet nép összeolvasztásának szellemében hozták az intézkedéseket, amellyel tulajdonképpen a marxista ideológia köntösébe bújtatták az orosz nacionalista törekvéseket (HELLER M.–NYEKRICS A. 1996). Gyökeres változásokat a második világháború hozott a kisebbségek megítélésében. A náci német hadsereg által megszállt nyugati és délnyugati területeken, miután a győztes Szovjetunióhoz kerültek, nagyarányú deportálásokat hajtottak végre Közép-Ázsiába és Szibériába. Az ellenséggel való kollaborálás bűnét szinte minden nem orosz nemzetiségű népre rásütötték. A hazaárulás vádját elképesztő méreteket öltő propaganda-hadjáratral erősítették meg, a „haza ellenségeit” a Szovjetunió legeldugottabb részeiben is megismerték.

A győztes háború után a hazafiság vált a párt legfőbb ideológiai fegyverévé. A haza (azaz a Szovjetunió, azaz a párt) odaadást és hűséget követelt meg a lakosságtól, de egyben győztesként, a fasiszta erők legyőzőjeként felsőbbrendűséget és küldetéstudatot is adott (HELLER, M.–NYEKRICS, H. 1996). Ilyen körülmények között a cári önkényuralom gyarmatosító törekvéseit is átértékeltek és éppen azokat a kisebbségi mozgalmakat nyilvánították reakciónak, amelyek az önkényuralom szemben fejtettek ki ellenállást. Birodalmi eszme nyert létjogosultságot a Szovjetunióban is, miközben az ellenséggel szembeni gyűlöletkeltésben nem ismertek határokat. A tolerancia a kisebbségek felé a hosszú évtizedek propagandájának hatására nem vált követendő mintává sem az orosz öntudatban, sem a tagköztársaságok többségi társadalmában (pl. az ukrán identitásban).

Az oroszosítás a második világháború után jelentősen felerősödött, érintve immár a három balti államot és Moldovát is. A hivatalos politika szintjén egyértelművé vált, hogy bár a Szovjetunió valamennyi nemzetisége egyenrangú, az orosz nép egyfajta primus inter pares szerepet tölt be, ők váltak a szovjet nép igazodási alapjává. Az oroszosítás fontos eleme volt a birodalom nyugati periferiáján élő népcsoportok deportálása: helyükre főként oroszokat telepítettek. Gyorsan fejlődő iparuk révén a balti tagköztársaságok, valamint Belarusz és Ukrán Szovjet Szövetségi Köztársaságok egyébként is munkaerőhiánnyal küzdöttek, ami mintegy legitimálta a betelepítéseket.

Bár a Szovjetunióban a helyi nyelven történő tanulás mindenhol lehetséges volt, az orosz, mint „második nyelv” szerepe az évtizedek folyamán amolyan lingua franca-ként meghatározóvá vált. A más tagköztársaságba áttelepülők, így az oroszok mellett a balti államokba érkező ukránok, fehéroroszkok és kaukázusi népek tanulmányaikat túlnyomórészt orosz iskolában végezték, a helyi nyelvet általában nem sajátították el, így nem a helyi népességhez, hanem az oroszokhoz asszimilálódtak, velük alkottak érdekközösséget (AIDAROV, A.–DRECHSLER, W. 2013). Ráadásul az orosz nyelvű lakosság Szovjetunió-szerte gazdasági és társadalmi fölénybe is került minden más csoporttal szemben. Az orosz nyelv alapos ismerete nélkül aligha volt lehetséges az egyes tagköztársaságok közötti mobilitás a továbbtanulás vagy egy vonzóbb munkahely betöltése, megfordítva viszont elmondható, hogy az „anyanyelvi oroszok” lehetőségei jóformán korlátlanok voltak szövetségi szinten a más nyelvet beszélőkkel szemben. Bármelyik tagállamban munkához juthattak, s a kommunista időszak nem éppen szabad versenyen alapuló felvételi eljárásai közepette már csak politikai okokból is könnyebben megkaptak egy közép- vagy felső vezetői állást, mint a más, politikailag kevésbé megbízhatónak tekintett nyelvi/etnikai csoportokhoz tartozók.

Az orosz anyanyelvűek aránya tehát a vándorlások, és az oroszokhoz történő asszimiláció eredményeként folyamatos növekedést mutatott szinte valamennyi európai szovjet tagállamban az 1989 előtti évtizedekben. Élen jártak e tekintetben a nyugati periféria államai: a balti tagállamok, valamint az ukrán és a belarusz szövetségi köztársaság, illetve kisebb mértékben a moldáv is. Az érkezők azonban nem integrálódtak a helyi társadalomba, hanem egyfajta párhuzamos társadalmat képeztek, melyet az orosz nyelv és a sajátos, lényegében azonban oroszosító szovjet kultúra határozott meg. Ez különösen problémás volt a balti államok esetében, ahol a második világháborús szovjet megszállás után erős ellenszenvvel tekintettek Moszkva hatalmi lépéseire. Az oroszellenes érzelmek az évtizedek során csak fokozódtak azáltal, hogy az orosz anyanyelvűek nagyarányú bevándorlásának eredményeképpen 1989-re Lettország lakosságának 34%-a, Észtországban több, mint 30%, Litvániában pedig közel 10% orosz nyelvű volt (összehasonlításként: a két világháború közötti időszakban a maival nagyjából megegyező lett és észt államokban a lakosság kb. 10%-a vallotta magát orosznak, a mai Litvánia területén pedig arányuk csupán 3% körül mozgott).

5.3.3. Az új évezred orosz nacionalizmusa

5.3.3.1. Elitből kisebbség

A tagköztársaságokban párhuzamos társadalmakként egzisztáló orosz közösségek kiváltságos helyzete lényegében teljesen átfordult 1989–90 után, mikor

az egyes tagállamok függetlenné válásának eredményeként idegenekké váltak választott hazájukban (BREMNER, I. 1994). Az új államokban ugyanis, kevés kivétellel (Belarusz), meghatározóvá vált a nemzeti identitás felé fordulás (DROBIZHEVA, L. 1993). Az egységes nemzetállam megteremtése érdekében pedig a központi kormányzatok különböző módokon igyekeztek integrálni, illetve felszámolni e kívülálló társadalmi csoportokat.

Nem meglepő módon a legkeményebb bánásmód a három balti államban érte az orosz nyelvű kisebbséget. Észtország, Lettország és Litvánia, részben földrajzi helyzetük, részben múltjuk és történelmi tapasztalataik okán kezdettől fogva nyugati orientációban gondolkodtak, s a rövid távú érdekek (olcsó orosz import nyersanyagok, orosz piachoz való hozzájutás) helyett hosszú távú stratégiaként a NATO- és EU-csatlakozást célozták meg. Helyzetüket számos tényező könnyítette, többek között Oroszország viszonylag gyenge érdekérvényesítő képessége az 1990-es években, valamint az, hogy semmiféle területi szeparatizmussal, irredentizmussal nem kellett szembenéznük, mivel a kisebbségek aránya az elszórtan elhelyezkedő nagyvárosokban volt inkább jelentős, a vidéki térségekben kevésbé.

A már említett múltbéli sérelmek mellett a Baltikum államai tartottak tőle, hogy az 1990-es évek elején válságban lévő, ám idővel várhatóan megerősödő Oroszország saját hatalmi céljaira kívánja felhasználni e kisebbségi csoportokat (MALEY, W. 1995). Ezért az állampolgársági törvények megalkotásakor Észtország és Lettország többé, Litvánia – a viszonylag alacsonyabb népességarány okán – inkább kevésbé szigorú feltételeket támasztott számukra az állampolgárság elnyeréséhez; ezek között természetesen első helyen szerepelt a hivatalos nyelv megfelelő szintű ismerete; emellett pedig igyekeztek korlátozni a kettős állampolgárság lehetőségét is (KOORT, K. 2014).

Az idegenné váló közeg sokakat késztetett az oroszországi hazatérésre (DUNLOP, J. B. 1993). A nagyarányú visszavándorlást jelentősen csökkentette az az orosz kormányzat az 1990-es évek elején azzal a döntéssel, hogy a visszatérni kívánó, kifejezetten városi népességnek vidéken adott volna letelepedési engedélyt (HYMAN, A. 1993). A fiatalabb, már helyben született népesség eleve inkább a többségi társadalomhoz való közeledést, az integrációt választotta, mely sok esetben asszimilációval, az orosz identitás háttérbe szorulásával társult, tovább erodálva a kisebbség statisztikai mutatóit. Ugyancsak sokan döntöttek anyagi szempontból a maradás mellett, vállalva a nehézségeket is. Lettország lakóinak 12%-a, Észtország lakóinak pedig 6%-a a mai napig nem rendelkezik semmilyen állampolgársággal (illetve, egy nem létező állam, a néhai Szovjetunió állampolgárai). Ennek oka a rendszerváltás után hozott szabályozásokban keresendő, melyek szerint automatikusan csak az orosz megszállás előtt is az adott országban élők és leszármazottaik kapták meg automatikusan az állampolgárságot.. Ugyancsak százezresre tehető a csak orosz állampolgársággal rendelkezők száma

–, az életszínvonal-különbség okán Oroszország egyáltalán nem vonzó számukra (PATSIURKO, N.–WALLACE, C. 2014).

A balti államokat tehát politikai stabilizációjuk és nyugati orientációjuk, valamint az orosz anyanyelvű népesség többé-kevésbé sikeres integrálása megővta az orosz befolyás előretörésétől, bár a katonai agressziótól való félelem mind a mai napig áthatja a három állam lakóit (NIELSEN, K.–PAABO, H. 2015). Az európai poszt-szovjet peremvidék többi állama, vagyis Belarusz, Moldova és Ukrajna államai azonban mind a mai napig az orosz geopolitikai előretörés aktív zónái. A területükön élő orosz lakosság sajátos kötődéssel bír: az új generációk otthonukként tekintenek a helyre, ahol élnek, miközben a szomszédos Oroszország az „anyaországot” jelenti számukra (BARRINGTON, L. W.–HERRON E. S.–SILVER, B. D. 2003). További sajátosság, hogy jelentős hányaduk nem tekinti magát nemzeti kisebbségnek az adott országon belül, ami összefüggésben hozható az orosz identitás sajátos területi aspektusával (POPPE, E.–HAGENDOORN, L. 2001, 2003).

5.3.3.2. Birodalmi gondolat új kontextusban

Az európai poszt-szovjet államokban Oroszország igen különböző stratégiákat alkalmazott befolyása megőrzése, illetve növelése érdekében (PIPES, R. 2004). Ennek egyik markáns elemét jelentette az egykori szovjet tagállamokban lakó orosz kisebbség. Már az 1990-es évek defenzív politikájával párhuzamosan is egyre erőteljesebben fogalmazódott meg a politikai elit felől az a törekvés, hogy minden orosz egy országon belül egyesítsenek ismét (KOLSTØ, P. 1993). Az orosz politikai elit Belarusz esetében a nemzetiségi kártya kijátszására nem volt szükség, mivel az állam szoros kapcsolatot ápol Oroszországgal, euro-atlanti gazdasági-politikai orientáció nem jellemzi. A belarusz Vilejka és Hancavicsi katonai bázisait viszont mind a mai napig az orosz hadsereg bérli, s 2014-ig Ukrajna is orosz bérletbe adta Szevasztopol kikötőjét. Belarusz (és korábban Ukrajna) első-sorban a létfontosságú energiahordozókhoz való kedvezményes hozzájutás miatt (volt) érdekelt ezekben az ügyletekben; orosz részről a stratégiai pozíció miatt fontos a katonai jelenlét.

Sokkal inkább előtérbe került az orosz kisebbség szerepe azokban az államokban, melyek az elmúlt években Oroszország helyett inkább nyugat felé kerestek kapcsolatokat. Mindez világosan látszódik napjaink ukrainai konfliktusának tükrében, amelyben Oroszország a Kelet- és Dél-Ukrajna területén élő, orosz anyanyelvű – és sok esetben állampolgársággal is rendelkező – lakosság elszakadási, de legalábbis autonómiára való törekvésének támogatásával igyekszik kontroll alatt tartani hagyományos nyugati pufferzónájának legnagyobb államát (mely már nevében is határvidéket jelent). A területi instabilitás megteremtésével sikerült is akadályt gördíteni Ukrajna nyugati integrációja (NATO- és EU-tagság) elé.

Hasonló a helyzet Moldovában, ahol szintén a jelentős számú orosz anyanyelvű lakosság, valamint a szovjet 14. hadsereg jelenléte tette lehetővé a Dnyeszteren túli területek (Transznisztria) elszakadását 1990-ben. A moldovai központi kormányzat itt sem ismeri el a függetlenné válást, a területi konfliktus megoldatlansága azonban kerékkötőjévé vált mind a Romániával tervezett uniónak, mind pedig a NATO- és EU-integrációnak, miközben Moldova mezőgazdasági exportjának legfőbb felvevője továbbra is az orosz piac. A 2016-os elnökválasztás eredménye, az oroszbarát Igor Dodon győzelme egyfajta társadalmi akceptálása e geopolitikai valóságnak, s minden bizonnyal tovább erősíti az orosz orientációt a közeli jövőben.

Napjaink leglátványosabb orosz előretörése azonban kétségkívül Ukrajnában zajlik. Krím, Donyeck és Luhanszk is Oroszországgal közvetlenül szomszédos térségek, amelyek 2014 óta Ukrajna túlságosan is erős nyugati orientációját ellensúlyozandó kerültek az orosz hadsereg, illetve oroszbarát szeparatisták ellenőrzése alá. S bár Krím esetében nyíltan annexióról van szó, Donyeck és Luhanszk várhatóan nem lesz Oroszország része; e kvázi-államok szerepe sokkal inkább az instabilitás fenntartása, az ukrán állami integritás aláásása, melyhez ideális táptalajt jelent Kelet-Ukrajna orosz anyanyelvű, az elmúlt évek ukrán nacionalizmusától megrettent lakossága (FOURNIER, A. 2002).